

УДК 338.24.01.8:222

**Заборовець О.П.,
Шевченко Т.Є.,
Скрипченко М.О.**

Національний технічний університет України "КПІ"

МАЛЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена розробці теоретико-методологічних засад удосконалення досліджень і формуванню системи оцінки впливу малого бізнесу на розвиток національної економіки. Досліджено теоретичні основи діяльності малого бізнесу та визначено його вплив на розвиток національної економіки. Проведено аналіз світового досвіду розвитку малого бізнесу та особливостей його адаптації до розвитку малого бізнесу в Україні з урахуванням особливостей національної економіки.

The article is devoted development teoretiko-methodological principles of improvement of researches and forming of the system of estimation of influence of small business on development of national economy. Investigational theoretical bases of activity of small business and certainly his influence on development of national economy. It is conducted analysis of world experience of development of small business and his adaptation to development of small business in Ukraine taking into account the features of national economy.

Ключові слова: малий бізнес, національна економіка, оцінка.

Вступ. На сучасному етапі формування ринкових відносин в Україні особливого значення набуває питання розвитку нових форм господарювання. Світовий досвід свідчить про те, що одне з провідних місць у господарських системах розвинутих країн належить малим підприємствам. Саме малі та середні підприємства дають змогу в найкоротший термін здійснити структурну перебудову економіки, сприяють насиченню ринку товарами та послугами й головним чином сприяють послабленню монополістичних тенденцій у національній економіці шляхом розвитку внутрішньогалузевої конкуренції.

Питанням розвитку та підвищення ефективності функціонування малого бізнесу присвячено праці таких вітчизняних і зарубіжних фахівців, як С.Ф. Покропівного, С.В. Мочерного, О.А. Устенка, М.Х. Мескона, А.Ф. Стонера Джеймса та інших, однак розробці конкретних методів об'єктивної оцінки ефективності функціонування малого підприємництва приділялося недостатньо уваги.

Постановка завдання. В умовах економічної кризи та занепаду вітчизняної економіки постає проблема об'єктивної оцінки реального рівня розвитку малого підприємництва та визначення його впливу на економічний стан як окремих регіонів, так і держави в цілому. Наявна система оцінки діяльності підприємств малого бізнесу спирається на стандартні, трудомісні моделі розрахунків [1, с. 163–164], що багато в чому є стримуючим чинником для розвитку малого підприємництва. До того ж більшість розрахункових моделей не орієнтована на виявлення особливостей діяльності малих підприємств із врахуванням соціальних та інноваційних ефектів [2, с. 56–58].

Метою дослідження є обґрунтування та розробка методичних підходів і науково-практичних рекомендацій з оцінки ефективності малого підприємництва та його впливу на розвиток національної економіки.

Досягнення поставленої мети дослідження зумовило необхідність вирішення таких основних завдань:

- провести дослідження існуючих методів оцінки ефективності діяльності малого підприємництва;
- удосконалити існуючу укрупнену блок-схему алгоритму вибору метода оцінки малого бізнесу;
- сформулювати та обґрунтувати показники комплексної діагностики функціонування малого підприємництва, його впливу на економічну, інноваційну та соціально-культурну сфери розвитку держави.

Методологія. Дослідження теоретичних і методологічних положень роботи ґрунтується на загальнонаукових принципах проведення комплексних досліджень, основах економічної теорії, роботах провідних вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів з питань розвитку національної економіки. Зокрема, при встановленні закономірностей розвитку національної економіки використовувалися методи логіки, діалектики, системного підходу; при оцінці малого підприємництва – кластерний аналіз та анкетні опитування, комбіновані методи; при аналізі стану малого підприємництва – методи статистичного та техніко-економічного аналізу; при дослідженні особливостей розвитку малого підприємництва України – системно-структурний аналіз; у дослідженні світового досвіду та особливостей розвитку малого підприємництва регіонів – метод порівняльного аналізу.

З метою оцінки впливу малого бізнесу на розвиток національної економіки запропоновано відійти

від стандартної обробки анкет, використавши аналітичну платформу “Аналітичні технології”, в якій поєднано комбінований математико-статистичний апарат кластерного аналізу, парціальну обробку, дерево рішень, багатопарову нейронну мережу, карти Кохонена. Застосування аналітичної платформи дозволяє: визначити оптимальний набір показників для оцінки малого бізнесу; виробити систему рекомендацій для малих підприємств у світлі інноваційних технологій; надавати органам влади будь-якого рівня аналітичні огляди з рекомендаціями на підтримку малого бізнесу; інтегрувати результати обстеження в регіональні й державні програми розвитку малого бізнесу; створити ефективну систему моніторингу впливу малого бізнесу на економіко-соціальну політику регіонів і держави для прийняття ефективних управлінських рішень [3, с. 10].

Результати дослідження. Всі державні й регіональні програми оцінки й розвитку малого бізнесу ґрунтуються, як правило, на макроекономічних показниках, у яких відсутня диференціація за територіальною та виробничою ознаками регіонів [5, с. 34–35]. Ми ж пропонуємо для оцінки малого бізнесу використати поєднання трьох методів – дисконтованих грошових потоків, капіталізації доходів і порівняльний підхід. Обрані методи дозволяють оперувати економічними показниками не тільки на регіональному рівні, але й навіть на рівні окремого суб’єкта малого бізнесу.

Вибір метода оцінки малого бізнесу повинен ґрунтуватися на порівнянності оцінки з експертними оцінками. Нами запропоновано укрупнену блок-схему алгоритму вибору метода оцінки малого бізнесу, що припускає його комплексну оцінку на основі трьохрозрахункового метода та результатів анкетування, отриманих за допомогою кластерного аналізу [4, с. 257]. Зазначимо, що не слід ігнорувати жодний із наведених методів, і на підставі порівняння оцінки малого бізнесу з експертною оцінкою трьома методами необхідно визначити найбільш прийнятний. Важливим є також питання про принципи створення експертних груп (тобто оцінювачів), які б кваліфіковано дали оцінку малому бізнесу. Експертна група оцінювачів повинна складатися з 26–32 експертів, які мають розробити шкалу експертних оцінок і алгоритм їх зв’язку: часткову (або відсоткову); рейтингову; вартісну; натуральну; індикаторну. Види діяльності малого бізнесу умовно розділено на дві групи: на ті, що представляють виробничу сферу, й на ті, що представляють невиробничу. Це обумовлено наявністю інформаційної бази й спрощеною системою обліку й звітності, які не дозволяють одержати всю необхідну інформацію для оцінки малого бізнесу за допомогою того або іншого метода. Після відповідних розрахунків здійснюється вибір метода оцінки малого бізнесу. Перевага надається тому методу, коефіцієнт оцінки якого становить $k \geq 0,8$ (рівень довіри 80 %). Після розрахунку коефіцієнта оцінки як відношення результату за кожним варіантом до експертної оцінки визначається $K = \min (k_1, k_2, k_3, k_4, k_5)$. Далі виконується перевірка умови $K \geq 0,8$. Якщо відповідь позитивна, то обирається відповідний метод оцінки малого бізнесу. При негативній відповіді визначається $K = \min \max (k_1, k_2, k_3, k_4, k_5)$.

Після підтвердження результатів оцінки відповідно до запропонованої блок-схеми можливий перехід до прийняття рішень. Суть прийняття рішень, що входить у вдосконалену концептуальну модель експертних оцінок, полягає в такому: групою аналітиків порівнюються результати оцінки малого бізнесу й обробки анкетних опитувань; визначаються найбільш істотні відхилення в результатах оцінки і діапазон розкиду цих відхилень у трьох напрямках (за видами діяльності малого бізнесу; регіональній ознаці; згідно з експертними оцінками); аналізується значимість факторів, що істотно впливають на результати оцінки; у випадку реальної значимості факторів виконується новий розрахунок, результати якого приймаються як відносно остаточні; групою оцінювачів виробляється остаточне рішення про прийняття результатів оцінки й відповідних рекомендацій і висновків. Відповідно до алгоритму обробки анкет отримано набір правил у вигляді таблиці [2, с. 259]. Кожне правило можна подати як систему “умова–наслідок–показники”. На підставі дерева рішень за анкетними опитуваннями отримують певний результат значимості факторів (див. рисунок). Потім будується карта Кохонена (кластеризація факторів), де кожна її область розглядається як показник впливу того або іншого фактора на розвиток малого бізнесу на підставі оброблених анкетних опитувань. Так, якщо переміщатися заключною картою “Регіон”, можна простежити зв’язок факторів у кластерах, які показують, як далеко або близько перебувають області кластерів (чарунок) від тих або інших відповідей на запитання анкети. Таким чином, карти Кохонена візуально відображають вплив факторів на досліджуваний процес, у даному випадку – на результати оцінки малого бізнесу в розрізі регіонів.

Формування повної та достовірної інформаційної бази про стан малого підприємництва та особливості його розвитку є важливим завданням державних і місцевих органів влади, бо ця інформація слугує основою для прогнозів і перспективних планів підтримки малого бізнесу, для вироблення стратегії і тактики розвитку національної економіки. Структурним елементом цієї бази має стати система спеціально розроблених індикаторів стану малого бізнесу та перспектив його розвитку – показників оцінки впливу малого підприємництва на розвиток окремого регіону.

Відповідні показники запропоновано згрупувати в окремі категорії залежно від впливу на певну сферу розвитку регіону та розділити їх з відокремленням показників інноваційного, економічного розвитку, а також показників впливу на соціально-культурну сферу (таблиця) [4, с. 260].

Целевой атрибут: Регион		
№	Атрибут	▲ Значимость, %
2	Фактор 2. Значна кількість перевірок контролюючи...	21,168
1	Фактор 1. Складність та значна вартість погоджува...	18,522
3	Фактор 3. Складність доступу до фінансових ресурсів	14,555
7	Фактор 7. Складність та висока вартість процедур д...	11,848
5	Фактор 5. Недоліки податкової політики	10,518
6	Фактор 6. Порухення „правил гри“	8,886
8	Фактор 8. Складність доступу до кваліфікованих кад...	7,677
4	Фактор 4. Складність доступу до інформації та техно...	6,827

Значимість факторів

Таблиця. Показники оцінки впливу малого бізнесу на розвиток національної економіки

Показники	Порядок розрахунку	
Економічні:		
кількість МП	$Q = \frac{N}{S} \cdot 1000$	де N – кількість робітників на МП; S – кількість населення в населеному пункті, районі, регіоні
індекс динаміки змін кількості МП на 1 000 чол. населення територій	$I_Q = \frac{I_N}{I_S}$	
обсяг реалізованої продукції	$Q = (\sum Z_O \cdot g_1 - \sum Z_O \cdot g_{пп}) \cdot (J_1)$	де Z – собівартість одиниці продукції; G – кількість одиниць продукції; J – індекс змін собівартості продукції при її плановому рівні та фактичному обсязі
частка платежів МП у загальному обсязі	$\text{ЧПБ}_{\text{мп}} = \frac{\text{ОП}_{\text{м}}}{\text{ОНБ}} \cdot 100$	де ОП _{мп} – обсяг платежів, перерахованих підприємствами малого бізнесу; ОНБ – загальний обсяг надходжень до бюджету
Інноваційні:		
економічний ефект від інновацій	$E_n = (B_1 + B_2) \cdot Q_n \cdot V_n$	де B ₁ і B ₂ – витрати на створення одиниці продукції без застосування та із застосуванням науково-технічних знань; Q _n – кількість одиниць наукоємної продукції; V _n – витрати на проведення НДКР
бюджетний ефект інноваційного проекту	$\text{ЧДП} = \sum_1^T P_t \cdot \frac{1}{(1+d)^{t-1}}$	де T – сумарна тривалість життєвого циклу проекту; P _t – щорічна різниця виплат і надходжень до бюджету; t – роки реалізації проектів (1, 2, 3); d – коефіцієнт дисконтування
Соціально-культурні:		
рівень загального обороту кадрів	$K_{\text{об.}} = \frac{3\text{в} + \text{П}}{\text{Р}}$	де 3в – кількість звільнених; П – кількість прийнятих; Р – середньоспискова чисельність працівників
частка створених робочих місць	$\text{ЧСРМ} = \frac{\text{КСРМ}}{\text{ЕАН}} \cdot 100$	де ЕАН – чисельність економічно активного населення регіону; КСРМ – кількість створених робочих місць у сфері малого бізнесу
рівень середньої з/п	$I_{\text{зп}} = \frac{3\text{П}_{\text{мб}}}{3\text{П}_{\text{рег}}}$	де 3П _{мб} – середня заробітна плата в сфері малого бізнесу; 3П _{рег} – середня заробітна плата в регіоні
ефект від працевлаштування	$E = \sum z \cdot n$ або $E = \sum k \cdot n$	де n – кількість працевлаштованих у сфері малого бізнесу; z – середній розмір заробітної плати в цій сфері; k – загальний рівень умов праці в малому бізнесі
соціальна ефективність програм розвитку	$K_0 = \frac{3_{\text{п}}}{3}$	де 3 _п – кількість працевлаштованих завдяки реалізації програми підтримки МБ у регіоні; 3 – загальна кількість населення регіону

Такий підхід дозволяє здійснити комплексну діагностику малого підприємництва, виявити “слабкі” та “сильні” сторони його функціонування й подальші напрями розвитку, мати повну та багатоаспектну картину впливу малого бізнесу на формування та розвиток ринкових відносин, подолання соціальної напруги в країні та розвиток національної економіки.

Таким чином, аналіз розвитку малого підприємництва та оцінка його впливу на розвиток національної економіки повинні проводитися як у кількісному, так і в якісному аспектах і стосуватися розвитку економічної, інноваційної, соціальної сфер, тобто мати системний і комплексний характер. Такий підхід повинен бути втілений при розробці та впровадженні спеціальних програм державної підтримки підприємницької ініціативи.

Висновки. Наукова новизна отриманих результатів полягає у вирішенні наукового завдання щодо розробки теоретико-методологічних засад удосконалення досліджень і формування системи оцінки впливу малого підприємництва на розвиток національної економіки.

У результаті дослідження було адаптовано метод кластерного аналізу в обробці анкетних опитувань при оцінці впливу малого бізнесу на розвиток національної економіки та надано рекомендації щодо використання комбінованих методів оцінки малого бізнесу з урахуванням видів діяльності, для чого було розроблено блок-схему, яка припускає комплексну оцінку малого бізнесу на основі трьохрозрахункового метода та результатів анкетування, отриманих за допомогою кластерного аналізу.

Результати проведених досліджень дали можливість зробити висновки і пропозиції теоретичного, методичного і практичного характеру.

У роботі доведено, що аналіз малого підприємництва та оцінка його впливу на розвиток національної економіки повинні проводитися як в кількісному, так і в якісному аспектах, що дозволить визначити принципові риси і характеристики, зміст і напрям цього впливу, а також ефективність реалізації певних заходів підтримки підприємницької діяльності з боку державних органів влади. Обґрунтовано необхідність використання системного та комплексного підходів, що дозволить вивчати економічний, соціальний та інноваційний складники цього впливу. Запроваджено методичний підхід до розрахунку грошових потоків через використання аналітичної платформи “Аналітичні технології”, застосування якої дозволяє визначити оптимальний набір показників для оцінки малого бізнесу; виробити систему рекомендацій для малих підприємств у світлі інноваційних технологій; надавати органам влади будь-якого рівня аналітичні огляди з рекомендаціями на підтримку малого бізнесу; інтегрувати результати обстеження в регіональні й державні програми розвитку малого бізнесу; створити ефективну систему моніторингу впливу малого бізнесу на економіко-соціальну політику регіонів і держави для прийняття ефективних управлінських рішень.

До результатів, які мають найбільше практичне значення, належать пропозиції щодо формування та реалізації методики оцінки малого бізнесу з використанням комбінованих методів і з урахуванням видів діяльності й оцінки впливу малого підприємництва на розвиток національної економіки.

Література:

1. Питання розвитку малого бізнесу в Україні : Вісник Української Академії державного управління при Президенті України. – К. : Українська Академія державного управління при Президенті України, 2006. – № 2. – 162 с.
2. Микитюк О.І. Фінансове забезпечення розвитку малих підприємств / О.І. Микитюк // Фінанси України. – 2007. – №6. – С. 55–61.
3. Ларіна Р.Р. Малий бізнес в Україні: роль та особливості розвитку в національній економіці: монографія / Р.Р. Ларіна, О.В. Азаров. – Донецьк : Вебер, 2007. – 300 с.
4. Специфика формирования концепции поддержки малого и среднего предпринимательства: Сб. науч. тр. ДонНУ “Модели управления в рыночной экономике” общая редакция и предис. Ю.Г. Лысенко. – Донецк : ДонНУ, 2003. – 261 с.
5. Білоус Г. Розвиток малого підприємництва в Україні / Г. Білоус // Економіка України. – 2008. – № 2. – С. 34–46.